

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ
ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΒΕΝΕΤΙΑΣ

CENTRE D' ÉTUDES BYZANTINES, NÉO-HELLENIQUES
ET SUD-EST EUROPÉENNES E.H.E.S.S.

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ, ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΕΙΩΝ

1

Προβλήματα έκδοσης πηγών
(Βενετία, 3-4 Νοεμβρίου 2000)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Παρασκευή, 3 Νοεμβρίου 2000, ώρα 09.00

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Χρύσα Μαλτέζου, *Χαιρετισμός*

Χαράλαμπος Γάσπαρης, «*Τά Κατάστιχα τῶν φεούδων τῆς Κρήτης*».

Προβλήματα έκδοσης

Κώστας Τουκνάκης, *Ἡ έκδοση τῶν νομοθετικῶν διατάξεων τοῦ Γενικοῦ Προνοητῆ Κρήτης Giacomo Foscarini (1574-1577). Προβλήματα καὶ προτάσεις*

Δημήτρης Ἀρβανιτάκης, *Οἱ ἀναφορὲς τῶν βενετῶν προβλεπτῶν (16ος-18ος αἰ.). Παρατηρήσεις γιὰ τὴν έκδοση καὶ ἱστορικότητα τῆς πηγῆς*

Paolo Odorico, *Le chatzès et l'accent circonflexe ou le village tout entier brûle et la vieille se peigne*

Παρασκευή, 3 Νοεμβρίου 2000, ώρα 16.00

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Δημήτρης Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τὴν έκδοση μιᾶς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα. Ἀρχεϊακὰ καὶ μεθοδολογικὰ προβλήματα*

Παναγιώτης Μιχαηλάκης, «*Ἵψηλότατε.../Τουατζῆ μου.../Ἐδικέ μου.../*». *Τὸ Ἀρχεῖο Ἀλῆ Πασᾶ τῆς Γενναδείου: ἓνα σύμμικτο ὑλικό, ἓνα προβληματικό έκδοτικό ἐγχείρημα*

Μάχη Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, *Ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς πατριαρχικῆς Γραμματείας στὸ μικρόκοσμον τῶν ἐγγράφων*

Despina Tsourka-Papastathi, *Questions autour de l'édition de codes manuscrits à contenu juridique d'époque post-byzantine*

Σάββατο, 4 Νοεμβρίου 2000, ώρα 09.00

ΤΡΙΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Χαράλαμπος Παπαστάθης, *Ὁ νομοκάνων τοῦ Ἰωάννου Κρητικοῦ Ἀγαμέμνων Τσελίκας, Ἐκδοτικά προβλήματα καὶ θέσεις γιὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν αὐτογράφων τοῦ Νομοκάνονα τοῦ Μανουήλ Μαλαξοῦ*
Maria Nystazopoulou-Pelekidou, *Problèmes d'édition des documents slaves et roumains*

Bosko Bojović, *Étude des documents post-byzantins en langue slave dans les Archives du Mont-Athos*

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΜΙΛΗΤΩΝ

Δημήτρης Γ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ, Διευθυντής Έρευνών Κέντρου
Νεοελληνικών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών

Δημήτρης ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗΣ, Ίστορικός - Μουσείο Μπενάκη

Bosko BOJOVIĆ, Καθηγητής Πανεπιστημίου - Διευθυντής Έρευνών
του Institut des Études Balkaniques Académie Serbe des Sciences
et des Arts (Belgrade) - Βοηθός καθηγητής της Ecole des Hautes
Etudes en Sciences Sociales (Paris).

Χαράλαμπος ΓΑΣΠΑΡΗΣ, Διευθυντής Έρευνών Ίνστιτούτου Βυζαντινών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών

Χρύσα ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών, Διευθύντρια Έλληνικού Ίνστιτούτου Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας

Παναγιώτης Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ, Κύριος Έρευνήτης Κέντρου Νεοελληνικών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών

Μαρία ΝΥΣΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΠΕΛΕΚΙΔΟΥ, Όμοιτη Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Ίωαννίνων

Paolo ODORICO, Διευθυντής του Centre d'Études Byzantines, Néohelleniques et Sud-Est-Européennes de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales de Paris

Μάχη ΠΑΪΖΗ-ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ, Έντεταλμένη Έρευνήτρια Κέντρου Νεοελληνικών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών

Χαράλαμπος ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ, Καθηγητής Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Κώστας Γ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ, Ειδικός Λειτουργικός Έπιστήμονας Ίνστιτούτου Βυζαντινών Έρευνών Έθνικού Ίδρύματος Έρευνών

Δέσποινα ΤΣΟΥΡΚΑ-ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ, Λέκτωρ Άριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Chryssa Maltéζου - Paolo Odorico, <i>Introduction</i>	7
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	17
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΜΙΛΗΤΩΝ	19

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Χαράλαμπος Γάσπαρης, <i>Τὸ Κατάστιχο τοῦ σεξτερίου τῶν Ἀ- γίων Ἀποστόλων τῆς Κρήτης. Προβλήματα ἔκδοσης</i> . . .	23
Κώστας Γ. Τοικνάκης, <i>Οἱ Ordini τοῦ Giacomo Foscarini, γε- νικοῦ προνοητῆ καὶ ἀνακριτῆ τῆς Κρήτης (1574-1577). Ἐρευνητικὰ καὶ ἐκδοτικὰ προβλήματα</i>	33
Δημήτρης Ἀρδανιτάκης, <i>Οἱ ἀναφορὲς τῶν βενετῶν προβλε- πτῶν (16ος-18ος αἰ.). Σημειώσεις γιὰ τὴν ἱστορικότητα καὶ τὴν ἔκδοση μιᾶς πηγῆς</i>	53

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Δημήτρης Ἀποστολόπουλος, <i>Γιὰ τὴν ἔκδοση μιᾶς ἰδιωτικῆς ἀλληλογραφίας ἀπὸ τὸν 17ο αἰῶνα. Ἀρχειακὰ καὶ μεθο- δολογικὰ προβλήματα</i>	63
Παναγιώτης Δ. Μιχαηλάρης, <i>Ἵψηλότατε.../Τουατζῆ μου.../Ἐ- δικέ μου.../. Τὸ ἀρχεῖο Ἀλῆ Πασᾶ τῆς Γενναδείου καὶ ἡ προσπάθεια ἐκδοτικῆς χειραγώγησής του</i>	75
Μάχη Παῖζη-Ἀποστολοπούλου, <i>Ἀπὸ τὸν κόσμον τῆς πατριαρ- χικῆς Γραμματείας στὸ μικρόκοσμον τῶν ἐγγράφων</i>	87
Δέσποινα Τσοῦρκα-Παπαστάθη, <i>Σκέψεις γύρω ἀπὸ τὴν διπλω- ματικὴ ἔκδοση μεταβυζαντινῶν χειρογράφων μὲ νομικὸ πε- ριεχόμενον</i>	101

ΤΡΙΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Χαράλαμπος Παπαστάθης, <i>Νομοκάνων Ἰωάννου Κρητικοῦ</i> . .	115
Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, <i>Προβλήματα ἔκδοσης μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων πού ἀναφέρονται στὰ Βαλκάνια</i>	123
Bosko Bojonić, <i>Les chartes slaves du Mont Athos et les Archives de Chilandar</i>	129

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Δ. ΜΙΧΑΗΛΑΡΗΣ

ΥΨΗΛΟΤΑΤΕ.../ ΤΟΥΑΤΖΗ ΜΟΥ.../ ΕΔΙΚΕ ΜΟΥ.../
ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΑΛΗ ΠΑΣΑ ΤΗΣ ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΥ
ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΧΕΙΡΑΓΩΓΗΣΗΣ ΤΟΥ¹

Ὁ λόγος –στό πλαίσιο τῆς θεματικῆς αὐτῆς τῆς συνάντησης– θὰ εἶναι γιὰ ἓνα νεότερο ἀρχεῖο, τὸ ἀρχεῖο Ἄλῃ πασᾶ, καὶ τὰ προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπισε ἡ προσπάθεια τοῦ ὑλικοῦ, ἡ ἐπεξεργασία του καὶ κυρίως ἡ ἐκδοτικὴ ἀναπαραγωγή του, τώρα ποὺ ὀδεύει πλέον πρὸς τὴν πραγματοποίησή της.

Καὶ πρῶτα-πρῶτα κάποιες πληροφορίες γιὰ τὴ σημαντικὴ αὐτὴ συλλογὴ ὑλικοῦ καὶ τὸ ἱστορικὸ τῆς συγκρότησής της, στοιχεῖα ποὺ ἔχουν ἄμεση σχέση βέβαια μὲ τὰ προβλήματα ποὺ ἡ ἔκδοσή τους συνάντησε. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ μιὰ συλλογὴ χιλίων τετρακοσίων ἐνενηντα ἑννέα ἐγγράφων ἢ ὅποια ἀπόκειται στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ προῆλθε ἀπὸ δωρεὰ τοῦ Δαμιανοῦ Κυριαζῆ καὶ ἡ πολὺ πιθανὴ ἀλληλουχία ποὺ συνέχει τὴ συγκρότηση καὶ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀποδιάρθρωσὴ της πρέπει νὰ εἶναι ἢ παρακάτω:

1. Οἱ χαρακτηριστικὲς προσφωνήσεις τοῦ τίτλου πιστεύω ὅτι δίνουν μιὰ εἰκόνα τῶν προβλημάτων, τουλάχιστο στὸ ἐπίπεδο τῆς γλώσσας καὶ τῆς ὀρολογίας ποὺ ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσει ὁποῖος ἐμπλακεῖ μὲ παρομοίου τύπου ἀρχεῖα.

Γνωρίζουμε ότι ο 'Αλή πασάς είχε οργανώσει στο σεράι τῶν Ἰωαννίνων μιὰ γραμματεία μὲ πολλοὺς γραμματικούς, ἀπὸ τὴν ὁποία διακινήθηκαν πολλὰ εἰσερχόμενα καὶ ἐξερχόμενα ἔγγραφα. Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ πολλὲς πλευρὲς καὶ πολλὰ γραπτὰ τῆς γραμματείας αὐτῆς ἔχουν κατὰ καιροὺς ἐκδοθεῖ². Τὰ δραματικά γιὰ τὸν 'Αλή πασά καὶ τοὺς γιούς του γεγονότα τοῦ 1822, ὅταν πιάστηκαν καὶ ἀποκεφαλίστηκαν, πρέπει νὰ συνετέλεσαν ὥστε πολλὰ ἔγγραφα στὰ ἑλληνικὰ καὶ τουρκικὰ νὰ μεταφερθοῦν στὴν Κωνσταντινούπολη προφανῶς ὡς λάφυρα ἢ γιὰ νὰ ἐλεγχθοῦν ὀρισμένες πτυχὲς τῆς δράσης τοῦ πασᾶ τῆς Ἡπείρου. Ἐκεῖ, ἀργότερα, τὸ ἑλληνικὸ τμήμα τῶν ἐγγράφων βρέθηκε μὲ κάποιον τρόπο στὰ χέρια τοῦ κωνσταντινουπολίτη Ἰωάννου Χότζη. Μετὰ ἀπὸ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ ἢ οἰκογένεια Χότζη ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ ἀρχεῖο τοῦ 'Αλή πασᾶ ἀφοῦ μεταφέρθηκε στὴν Ἑλλάδα διασπάστηκε: ἓνα μέρος του, τέλος, ἀπέκτησε ὁ Δαμιανὸς Κυριαζῆς, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ διαθήκη του τὸ ἄφησε στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη· ἄλλα τμήματα τοῦ ἀρχείου πέρασαν στὴν κατοχὴ τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, τοῦ Μουσείου Μπενάκη ἐνῶ ὑπάρχει ἢ πληροφορία ὅτι καὶ τέ-

2. Ἡ βιβλιογραφία περὶ 'Αλή πασᾶ, ὅπως εἶναι γνωστό, εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ συνεχῶς ἐμπλουτίζεται μὲ νέες μελέτες, ἐντελῶς χαρακτηριστικὸ τῆς σημασίας ποὺ τὸ ἀλπασαδῖτικο κράτος ἐνέχει σὲ σχέση μὲ τὴ μελέτη θεσμῶν, προσώπων καὶ κινήματων τῶν κρίσιμων χρόνων πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκρηξη τῆς ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Γιὰ τὸ ζήτημα τῶν γραμματικῶν καὶ τῆς γραμματείας τοῦ 'Αλή καταθέτουν τίς πληροφορίες τους πολλὲς μελέτες· ἐδῶ ἐντελῶς ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω τὴν παλαιὰ μελέτη τοῦ Εὐριπίδη Σούρα, «Κώστας Γραμματικός», *Ἡπειρωτικὰ Χρονικά* 13 (1938), 1-80.

ταρτο μέρος τοῦ ἀρχείου ἀπέκτησε ἡ Ρουμανικὴ Ἀκαδημία.

Ὅπως καὶ νὰ ἔχει τὸ πρᾶγμα ἡ συλλογὴ τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης δὲν ἀποτελεῖ παρὰ ἓνα μικρὸ τμήμα τοῦ ἀρχείου Ἀλῆ πασᾶ, καθὼς τὸ μεγαλύτερο μέρος πρέπει νὰ καταστράφηκε κατὰ τὴν πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ γνωρίζουμε ὅτι ὁ ὄγκος τῶν ἐγγράφων ποὺ παρήχθησαν ἢ διακινήθηκαν ἀπὸ τὴ γραμματεία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὑπῆρξε σημαντικὰ μεγαλύτερος καθὼς γραμματεία, γραμματικοί, γράμματα κ.λπ. μαρτυροῦνται ἀρκετὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἓνα ἄλλο στοιχεῖο μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε τὸ μέγεθος τοῦ ἀρχείου: πρόκειται ἀκριδῶς γιὰ τὰ εἶδη τῶν ἐγγράφων ἐν σχέσει πρὸς τὸ θεματικὸ τους περιεχόμενον ποὺ περιέχει ἡ συλλογὴ τῆς Γενναδείου. Αὐτὰ λοιπόν, μιὰ πρώτη κατάταξη, τὰ διέκρινε σέ: ἐπιστολές τοῦ Ἀλῆ πρὸς τοὺς γιούς του καὶ τοὺς καπουκεχαγιάδες του καὶ οἱ ἀπαντήσεις τους, ἐπιστολές ἐπιφανῶν ξένων (Μπρσιέρ, Μαίτλαντ, Σπυρ. Φορέστη καὶ ἄλλων), ἐπιστολές πατριαρχῶν, μητροπολιτῶν, ἐπισκόπων (Γρηγόριος Ε΄, Καλλίνικος Δ΄, Κύριλλος ς΄, Ἰγνάτιος Ἄρτας, Ἡσαΐας Σαλώνων, Σαμουήλ Ἐφέσου καὶ ἄλλοι), ἀναφορές τοῦ Βελῆ πασᾶ καὶ τοῦ Μουχτάρ πασᾶ πρὸς τὸν πατέρα τους Ἀλῆ πασᾶ. Ὑπάρχουν ἀκόμα ἐγγραφα γιὰ τὴν ἀνταρσία τοῦ παπαθύμιου Μπλαχάβα, τὴν πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων, τὰ οἰκογενειακὰ καὶ τὶς ὑποθέσεις τοῦ χαρεμοῦ, μπουγιουρντιά, ἐντολές τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἐγγραφα ἀπὸ τὴ γραμματεία του (διαχείριση τοιφλικιῶν, τροφοδοσία στρατευμάτων, μισθολογικὰ ναυτῶν, στρα-

τιωτῶν, χρυσικῶν κ.λπ.), καθὼς καὶ κοινοτικά ἔγγραφα (κοινότητες, χωριά, ἀκόμα καὶ ὁλόκληρα βιλαέτια ἀπευθύνονται στὸν πασὰ καὶ ζητοῦν ἐπίλυση τῶν προβλημάτων πού τοὺς ἀπασχολοῦν κ.λπ.).

Αὐτὴ εἶναι μιὰ συνοπτικὴ περιγραφή πού φυσικὰ δὲν ὑπεισέρχεται σὲ λεπτομέρειες ἀλλὰ ἴσως παρέχει μιὰ εἰκόνα τῆς ποικιλίας τῶν θεμάτων καὶ κατὰ συνέπεια, καὶ κυρίως, τῆς ἑτερότητας τῶν ἀποστολέων καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν θεμάτων πού τοὺς ἀπασχολοῦν καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς παιδευτικῆς βαθμίδας στὴν ὁποία ἀνήκουν. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἄλλωστε ἀποτελεῖ τὴ βασικὴ αἰτία πού δημιούργησε τὰ ὅποια προβλήματα καὶ τὶς ὅποιες δυσκολίες ἀντιμετωπίζουμε γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ ἀρχείου.

Ἔχουμε δηλαδὴ ἓνα ἀρχεῖο εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἐγγράφων. Γιὰ τὰ εἰσερχόμενα ὑπάρχει ἓνα θέμα δεδομένου ὅτι οἱ γραμματικοὶ εἶταν ἀρκετοὶ ἀλλὰ πάντως ἦταν γραμματικοί, τὰ χέρια τοὺς ἀναγνωρίζονται ἐνῶ, παρὰλλήλα, τὰ ἔγγραφα αὐτὰ δὲν ἀντιπροσωπεύουν πολὺ μεγάλο ποσοστὸ στὸ σύνολο τῶν ἐγγράφων. Ἔτσι τὸ μεγάλο πρόβλημα δημιουργοῦν τὰ εἰσερχόμενα ἔγγραφα καθὼς προέρχονται ἀπὸ χέρια ἀνθρώπων ποικίλου μορφωτικοῦ ἐπιπέδου: α) ὑψηλῆς γιὰ τὴν ἐποχὴ μόρφωσης (ἐκκλησιαστικά, κοινοτικά), β) μέτριας μόρφωσης (τοπικοὶ γραμματικοὶ) καὶ γ) στοιχειώδους μορφωτικοῦ ἐπιπέδου στὸ ὁποῖο κατατάσσονται οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι εἴτε αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀμέσως ἐνδιαφερόμενοι καὶ γράφουν μὲ τὸ χέρι τοὺς εἴτε, συχνότερα, ἀναθέτουν σὲ κάποιον ἄλλον πού γνωρίζει ἀπλῶς νὰ γράφει.

Αὐτὴ ἡ πολυμορφία τοῦ γραπτοῦ ὑλικοῦ δημιουργεῖ μιὰ σειρὰ προβλημάτων γιὰ τὴ μέθοδο πού πρέπει νὰ

ἀκολουθήσει ἡ ἐκδοτικὴ ἀναπαραγωγή τῶν ντοκουμέντων ἀπὸ τῆ στιγμῆ πού ἀποφασίστηκε ἡ ἔκδοση αὐτῆς τῆς τόσο σημαντικῆς γιὰ τὴν ἱστορία μας ἀρχειακῆς πηγῆς. Βεβαίως βρισκόμαστε μπροστὰ στὴν περίπτωση ἑνὸς ἀρχείου, ὅπως συνηθίσαμε νὰ ὀνομάζουμε τὶς συγκεντρώσεις ὑλικοῦ μὲ βάση τὰ πρόσωπα ἢ τοὺς φορεῖς πού βρῖσκονται στὸ ἐπίκεντρο αὐτῆς τῆς συγκέντρωσης ὑλικοῦ, ὡς ἀποδέκτες ἐγγράφων ποικίλου περιεχομένου. Ὡστόσο ὀφείλουμε νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι τὸ ἀρχεῖο Ἀλῆ πασᾶ, αὐτὸ τουλάχιστον τὸ τμῆμα του τῆς Γενναδείου Βιβλιοθήκης, χαρακτηρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τὴ διασπορὰ τῶν προσώπων καὶ τῶν φορέων μὲ τοὺς ὁποίους ὁ ἡγεμόνας τῆς Ἠπείρου εἶχε δοσοληψίες παντὸς τύπου καὶ βέβαιοι εἶναι αὐτοὶ πού συνετέλεσαν στὴν ἑτερότητα τοῦ γραπτοῦ ὑλικοῦ.

Ἡ πρώτη λοιπὸν προσέγγιση πού ἄρχισε στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1980 εἶταν ἡ μεταγραφή τῶν ἐγγράφων, ὅπως βρισκόταν στὸ ἀρχεῖο καὶ ὁ Βασίλης Παναγιωτόπουλος, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εἶχε πρῶτος ἀσχοληθεῖ μὲ τὸ ἀρχεῖο αὐτό, εἶχε τὴ γενικὴ ἐποπτεία τῆς ὅλης προσπάθειας. Ὅπως ἀναφέραμε ἀρκετὰ ἐγγραφα δὲν παρουσίαζαν ἰδιαίτερα προβλήματα μεταγραφῆς καὶ κατὰ συνέπεια ἔκδοσης. Ὡστόσο τὰ ἐγγραφα πού παραπάνω «κατατάξαμε» στὴν τρίτη κατηγορία ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν συντακτῶν τοὺς δημιούργησαν σοβαρὰ προβλήματα ἐπειδὴ στὴν κυριολεξία πρόκειται γιὰ τὴ γραπτὴ ἀποτύπωση μιᾶς προφορικῆς διαλέκτου καὶ μάλιστα τῆς ἠπειρώτικης διανθισμένης μὲ πολλὰ τουρκικὰ κατὰ βάση ἀλλὰ καὶ ἀρβανίτικες λέξεις μὲ ὅ,τι αὐτὸ συνεπάγεται.

Ὅπως συμβαίνει συνήθως σὲ παρόμοιες περιπτώσεις τὸ πρόβλημα ἀντιμετωπίστηκε μὲ τὴν προσωρινὴ φυγὴ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, δηλαδὴ τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἀμεσης ἐμπλοκῆς καὶ τῆς ἀναβολῆς τῆς γιὰ τὸ προσεχὲς μέλλον. Αὐτὴ ἡ ἐνοτικτῶδης ἐνέργεια ὡστόσο εἶχε καὶ τὰ καλά τῆς ἐπειδὴ ἔδωσε τὴ δυνατότητα τῆς ἐξοικειώσεως μὲ τὸ ὑλικὸ καὶ τὴν προβληματικὴν του· ἔτσι στὴ συνέχεια εἶταν πιὸ εὐκόλο νὰ ἀντιμετωπιστοῦν λεκτικὲς φόρμες –ἀπὸ τὴν ἄποψη τύπου καὶ περιεχομένου–, οἱ ὁποῖες ἐπανερχοῦνται εἴτε ἀτόφιες εἴτε κάπως παραλλαγμένες ἀπὸ τὶς φωνητικὲς ἰδιομορφίες, χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀποφεύγονται καὶ τὰ λάθη ποὺ ἡ φύση τοῦ ὑλικοῦ καὶ ὁ βαθμὸς ἐτοιμότητος γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους, καθιστοῦσε ἀναπόφευκτα.

Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις συνεχίστηκε ἡ προσπάθεια ὥσπου ἔφθασε ἡ στιγμή τῆς ἀλήθειας, δηλαδὴ ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἐπίμαχων ἐγγράφων τὰ ὁποῖα ἴσως ἀποτελοῦν καὶ πάνω ἀπὸ τὸ μισὸ τμῆμα τοῦ ἀρχείου δεδομένου ὅτι τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι πολυσέλιδα.

Ἡ πρώτη δυσκολία προέρχεται ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἐγγράφου καὶ τὸν τρόπο τῆς γραφῆς. Πρόκειται γιὰ κείμενα χωρὶς σημεῖα στίξεως, χωρὶς περιόδους καὶ σχεδὸν χωρὶς διαστήματα μεταξὺ τῶν λέξεων. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτελοῦν τὸ τεχνικὸ μέρος τοῦ γραπτοῦ λόγου ποὺ ἀπουσίαζε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ γραπτὸ ἀποτύπωνε στὴν κυριολεξία ὀμιλία ἀγράμματος ἀνθρώπου καθιστοῦσε τὸ μίγμα ἐξαιρετικὰ δύσκολο σὲ τέτοιο βαθμὸ ποὺ ἀπαιτοῦσε βασανιστικὴ καὶ χρονοβόρα διαδικασία προκειμένου νὰ ὑπάρξει θετικὸ ἀποτέλεσμα.

Στὴ συνέχεια ὑπῆρξε ἀνάγκη νὰ ἀποκατασταθεῖ, σὲ παρένθεση, κάποια λογικὴ στὸ κείμενο, νὰ τεθοῦν ὀρισμένα σημεῖα στίξεως, νὰ ἐξοβελισθοῦν κάποια ἄλλα –σὲ ὀρισμένα ἔγγραφα ὑπάρχουν τόνοι σὲ ὅλα τὰ φωνήεντα μιᾶς λέξης, σημεῖο ὅτι ὁ γραφέας συλλάβιζε ὅ,τι ἔγραφε–, καὶ γενικὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ μιὰ λογικὴ μορφὴ ντοκουμέντου. Ἴσως βέβαια οἱ «ἐπεμβάσεις» αὐτές, οἱ ὁποῖες πραγματοποιοῦνταν ἐνόψει τῶν μεγάλων δυσκολιῶν ἀνάγνωσης, δείχνουν καὶ τὸ μέγεθος τοῦ προβλήματος ἀφοῦ ἡ μεθοδολογία αὐτὴ εἶταν ἐμφανῶς ἀντίθετη μὲ τὴ γενικὴ ἀρχή, πὺν πρεσβεύει ὅτι κατὰ τὴ μεταγραφὴ δὲν ἐπεμβαίνουμε στὸ κείμενο, ὅπως κι ἂν εἶναι αὐτὸ γραμμένο, στὴν ὁποία βέβαια πιστεύουν καὶ ὅσοι ἐνασχολήθηκαν μὲ τὸ ἀρχεῖο αὐτό.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ ἄλλη κατηγορία ἐγγράφων πὺν εἶναι οἱ μακροσκελεῖς οἰκονομικοὶ ἀπολογισμοί. Αὐτοί, ἐπειδὴ εἶναι τέτοια ἡ φύση τοῦ ἐγγράφου ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ εἶταν ἔγγραφα ἀμέσου ἐκτελέσεως γράφονταν γρήγορα καὶ μὲ πολλὲς συγκοπτόμενες λέξεις πὺν κατὰ βάση ἀφοροῦν, ὄρους: νομίσματα, τοπωνύμια, ἀνθρωπωνύμια. Πολλὲς φορὲς λοιπὸν ἡ λέξη δημιουργεῖ στὴν ἀπόδοσή της πολλὰ προβλήματα γιὰτι λ.χ. εἶναι εὐκόλο τὸ λάθος μεταξὺ ἀνθρωπωνυμίου καὶ τοπωνυμίου. Ἔτσι καὶ γι' αὐτὰ τὰ ἔγγραφα δημιουργήθηκε ἔντονος προβληματισμός.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ πίεση τοῦ τυπογραφείου καθὼς εἶχε δημιουργηθεῖ ἀνάλογη ὑποχρέωση σὲ σχέση μὲ τὴν ἀδυναμία ἐπιλογῆς μιᾶς λύσης γιὰ τὰ προβληματικὰ ἔγγραφα καὶ μὲ βάση τὸ δεδομένο ὅτι ἡ μέθοδος πὺν ἐπιλέχθηκε γιὰ τὴν ἔκδοση εἶταν βέβαια ἡ χρονολογικὴ, δυ-

σκόλεψε ακόμα περισσότερο τὰ πράγματα μέχρι νὰ ληφθοῦν ὀρισμένες κρίσιμες ἀποφάσεις. Οἱ προβληματισμοὶ ὡστόσο συνεχίστηκαν καὶ πέρασαν ἀπὸ διάφορες φάσεις: δηλαδή ἐγιναν σκέψεις ἢ ἔκδοση νὰ περιέχει τὰ μεταγραφέντα ἔγγραφα στὴ μορφή πού εἶταν καὶ δίπλα νὰ τυπωνόταν μιὰ ἄλλη ἀποκατεστημένη μορφή τοῦ κειμένου, μὲ τὰ ἀπαραίτητα σημεῖα τῶν δικῶν μας προσθηκῶν, προκειμένου ὁ χρήστης νὰ προσλαμβάνει τὴν ὑπόθεση πού ἀπασχολοῦσε τοὺς ἐνδιαφερομένους ἀλλὰ νὰ μὴ χάνει καὶ τὴν πρωτότυπη εἰκόνα τοῦ ἐγγράφου. Φυσικὰ εὐκόλα ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τὴ μορφή πού θὰ ἔπαιρνε τὸ πρὸς ἀνάγνωση κείμενο μὲ τίς συνεχεῖς παρεμβολὲς παρενθέσεων καὶ ἀγκυλῶν, στοιχείων πού θὰ προσέδιδαν σὲ κείμενα τοῦ 19ου αἰώνα μορφή ἀποκατεστημένων σπαραγμάτων τῆς ἀρχαιότητος.

Σὲ ἄλλη φάση ἐπιλέχθηκε μιὰ μορφή, ἃς ποῦμε, ἥπιας, μορφολογικά, ἀποκαταστημένης ἔκδοσης καὶ παράλληλης ἀντικριστῆς φωτογραφικῆς ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἐγγράφου προκειμένου ὁ χρήστης νὰ ἔχει τὴν πρωτότυπη εἰκόνα τοῦ κειμένου τόσο ἀπὸ τὴν ἄποψη τῆς μορφῆς (λεκτικῆς, γραφολογικῆς) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ περιεχομένου. Ὅμως καὶ αὐτὴ ἡ λύση ἐνεῖχε τὸν ἄμεσο κίνδυνο νὰ αὐξηθοῦν ὑπέρμετρα οἱ σελίδες τοῦ ἔργου, δεδομένου μάλιστα ὅτι ἔτσι κι ἄλλιῶς θὰ ἔχουμε τουλάχιστον τρεῖς τόμους ἐγγράφων.

Τελικὰ δηλαδή πρόκειται γιὰ ἐργασία γιὰ τὴν ὁποία δὲν μπορούσε νὰ ἐφαρμοστεῖ ἐντελῶς ἓνας ἀρχικὸς σχεδιασμός, ὅπως ἔδειξε τὸ γεγονὸς τῆς πολὺχρονης ἐπεξεργασίας, ἢ ὁποία μοιραία σὲ κάποιες φάσεις ἀδρανοῦσε καθὼς δὲν εἶχε ἐνταχθεῖ σὲ κάποιο εὐρύτερο προγραμ-

ματικό σχεδιασμό. Στὸ τελευταῖο στάδιό της πάντως, πέρασε καὶ στὰ χέρια ἑνὸς νέου ἐρευνητῆ τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν, τοῦ Δημήτρη Δημητρόπουλου, ὁ ὁποῖος ἀνέλαβε τὴν πρόοδο τῆς ἐργασίας, μὲ τὴ βοήθεια φυσικά καὶ ὄλων, ὅσοι ὡς τότε μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο εἶχαμε κατὰ καιροὺς ἐμπλακεῖ, καὶ κυρίως τοῦ Βασίλη Παναγιωτόπουλου.

Ἔτσι τὸ πράγμα, μετὰ ἀπὸ τόσες περιπλοκές, τίς ὁποῖες, πιστεύω, ὅτι ἡ φύση τῶν ἐγγράφων προκάλεσε σὲ σημαντικό βαθμό, ἀρχίζει νὰ μορφοποιεῖται καὶ νὰ παίρνει τὴν παρακάτω ἐκδοτική μορφή. Κατ' ἀρχὴν τὰ ἔγγραφα θὰ ἐκδοθοῦν ὄχι κατὰ κατηγορίες ἀλλὰ χρονολογικά μὲ μία κατηγορία στὸ τέλος πού θὰ περιλαμβάνει ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν μὲ ἀσφάλεια παρὰ τίς προσπάθειες πού ἔγιναν. Ἐνας αὐξων ἀριθμὸς θὰ διατρέχει φυσικά ὅλα τὰ ἔγγραφα προκειμένου νὰ διευκολυνθεῖ ἡ παραπομπή σ' αὐτά, ἐνῶ θὰ διατηρηθεῖ σὲ παρένθεση ὁ ἀριθμὸς πού εἶχαν πάρει τὰ ἔγγραφα κατὰ τὴν εἰσαγωγή τους στὰ ἀρχεῖα τῆς Γενναδείου ὁ ἀριθμὸς εἰσαγωγῆς στὴ γενικὴ συλλογὴ Χότζη πού σώζεται σὲ ὅλα τὰ ἔγγραφα μαζί μὲ τὰ στοιχεῖα ΣΧ (= Συλλογὴ Χότζη) καταργεῖται ἀφοῦ πλέον δὲν ἀντιστοιχεῖ στὸ εἶδος τῆς συλλογῆς στὴν ὁποία τὰ ἔγγραφα ἀνήκαν κάποτε. Βέβαια ἡ ὅλη μεθόδευση προϋποθέτει παρέμβαση καὶ ἐπὶ τῆς κατάταξης τῶν πρωτοτύπων ἀφοῦ ὅπως εἶναι τώρα στὴ Γεννάδειο κατὰ κατηγορίες θὰ παρουσιάζουν ἀναντιστοιχία μὲ τὴν ἐκδοση. Φυσικά ὡς τώρα ἔχουν δημοσιευθεῖ ὀρισμένα ἔγγραφα ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς Γενναδείου μὲ τὰ ὑπάρχοντα στοιχεῖα κατάταξης ἀλλὰ ὅπως εἶναι λογικὸ γι' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ

γίνει τίποτε καὶ ἂν κάποιος θελήσει νὰ τὰ ἀναζητήσει μὲ τὶς παλαιᾶς ἐνδείξεις τοὺς θὰ συναντήσει ὀρισμένες δυσκολίες· ἀλλὰ αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τὸ πιὸ σημαντικό πρᾶγμα.

Τὰ βατὰ ἔγγραφα (δηλαδὴ τὰ κοινοτικά, τὰ ἐκκλησιαστικά, ὀρισμένες ἐκθέσεις καπουκεχαγιαδῶν τοῦ Ἁλῆ πασᾶ, τὰ ξενόγλωσσα καὶ κάποια ἄλλα) ἐκδίδονται ὡς ἔχουν καὶ ὅπως ἢ μέχρι τοῦδε πείρα ἔχει διδάξει. Σ' αὐτὰ δὲ γίνεται καμιά ἐπέμβαση.

Στὰ «προβληματικά» ἔγγραφα, τὰ ὁποῖα ὡς τώρα τόσα προβλήματα καὶ ἀναστολές ἔχουν προξενήσει θὰ ὑπάρξουν ὀρισμένες παρεμβάσεις. Δηλαδὴ θὰ φύγουν τὰ σημεῖα στίξεως πὺν ὑπάρχουν σὲ κάθε φωνῆν ἢ καμιά φορὰ καὶ σὲ σύμφωνα, θὰ τοποθετηθοῦν νέα σημεῖα στίξεως προκειμένου νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ἀνάγνωσις, μολονότι αὐτὸ γιὰ ὀρισμένα εἶναι, ὅσο κι ἂν ἀκούγεται περιέργο, δύσκολο νὰ γίνει χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ ὑπάρξει καμιά παρερμηνεία τοῦ νοήματος.

Γιὰ μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ θὰ δίνεται καὶ φωτογραφικὴ ἀναπαράστασή τους, ὅσες φορὲς κρίνεται σκόπιμο. Γιὰ ὅλα τὰ ἔγγραφα θὰ ὑπάρχει μιὰ κατατοπιστικὴ περίληψη, ἢ ὁποῖα ἔγινε ἀπὸ τὸ Βασίλει Παναγιωτόπουλο καὶ δὲν εἶταν τὸ πιὸ εὐκόλο πρᾶγμα, ἐπειδὴ τὸ περιεχόμενο τῶν περισσοτέρων ἐγγράφων εἶναι τέτοιου εἶδους, πὺν ἀπὸ τῆ μιὰ εἶναι δύσκολη ἢ συνοπτικὴ περιγραφὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη караδοκεῖ εὐκόλα τὸ λάθος.

Μιὰ σημαντικὴ διευκόλυνσις θὰ εἶναι ὅτι θὰ ἐπισημαίνεται, ὅταν ὑπάρχει, ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐγγράφων· δηλαδὴ γιὰ ἔγγραφα τὰ ὁποῖα μοιραία λόγω τῆς χρονολογικῆς κατάταξις δὲ θὰ βρεθοῦν κοντὰ

ἐνῶ ἔχουν στενὴ σχέση μετὰξὺ τούς θὰ εἰδοποιεῖται ὁ χρήστης γιὰ τὴ συνάφειά τους. Καὶ φυσικὰ καὶ αὐτὸ προϋποθέτει πολὺ καλὴ γνώση τοῦ περιεχομένου καὶ εἶναι ἄμεση ἀπόρροια τῆς προσπάθειας γιὰ περίληψη, δηλαδὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἄμεση καὶ οὐσιαστικὴ γνώση τοῦ περιεχομένου κάθε ἐγγράφου.

Βέβαια, ὅπως γίνεται ἀμέσως κατανοητό, μιὰ παρόμοια ἐκδοση πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ συνοδεύεται ἀπὸ πολὺ καλὰ βοηθητικὰ στοιχεῖα, ὅπως εἶναι τὰ εὔρετήρια. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ θὰ ὑπάρχουν εὔρετήρια τοπωνυμίων καὶ ἀνθρωπωνυμίων, ἀπὸ τὰ ὅποια τὸ δεύτερο εἶναι δύσκολο ὡς πρὸς τὶς ταυτίσεις λόγω τῆς ιδιόρρυθμης χρήσης τῶν ὀνομάτων, ἀφοῦ τὶς περισσότερες φορὲς τὰ ὑποκείμενα ἀναφέρονται μὲ τὰ μικρὰ ὀνόματά τους, ὅπως ἡ οἰκειότητα ἐπιτάσσει. Πέρα ἀπὸ αὐτὰ ἀπαραίτητο εἶναι ἓνα γλωσσάρι πὸν θὰ διευκολύνει περαιτέρω τὰ πράγματα ἐνῶ γίνεται προσπάθεια νὰ συνταχθεῖ ἓνα παράρτημα τὸ ὅποιο θὰ περιλαμβάνει τὰ ἔκτυπα τῶν σφραγίδων μὲ τὰ ὀνόματα τῶν κατόχων τους, οἱ ὅποιες σὲ πολλὲς περιπτώσεις διευκόλυναν πολὺ τὴν ταύτιση τῶν προσώπων.

Κάπως ἔτσι ἀναμένεται νὰ τελειώσει ἡ μεγάλη περιπέτεια πὸν ἄρχισε πρὶν ἀπὸ ἀρκετὰ χρόνια, καὶ ἴσως συνέχισε μὲ ἄλλο τρόπο τὴν περιπέτεια τοῦ Ἑλῆ πασαῖ καὶ τὸ ρόλο πὸν αὐτὸς διαδραμάτισε γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς νεότερης ἑλληνικῆς ἱστορίας. Πολλὲς σκέψεις καὶ ἐνδιαφέροντες προβληματισμοὶ μπορεῖ νὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἐκδοση αὐτὴ σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο πρέπει νὰ καταστρώνεται μιὰ παρόμοια ἐκδοτικὴ ἐπιχείρηση ἀφοῦ ἐν τῷ μετὰξὺ θὰ ὑπάρχει ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀρχείου

Ἄλῃ πασα̃. Γιατὶ πιθανὸν νὰ δημιουργηθεῖ ἡ ἐντύπωση ὅτι πρόκειται γιὰ μεμονωμένη περίπτωση ἀρχείου. Εἶναι ὅμως σωστὴ αὐτὴ ἡ ὑπόθεση; Πρόκειται ὄντως γιὰ ιδιαίτερη ἀρχειακὴ περίπτωση;